

NR 1-2 • 2005 • ÅRG 60

Fångarna vill ha morötter
(SOU 2005:54)

- Tro eller vetande
- Kriminalvården är inte i kris
- Säkerheten och fångars behov
- Digitalvård

TIDSKRIFT FÖR KRIMINALVÅRD

NR 1-2 • 2005 • ÅRG 60

REDAKTIONENS ADRESS

Tidskrift för Kriminalvård
601 80 NORRKÖPING

REDAKTION

Stefan Eriksson, 0155-61 86 80
ansvarig utgivare
stefan.geriksson@kvv.se

Jan Gustavsson, 011-49 63892
Lars Metelius, 070-696 5429
Magnus Björkander, 08-5191 1900

REDIGERING

Frans Schlyter, 011-49 63818

Tidskriften utkommer med 4 nummer per år.
Prenumerationspris 75 kr per år.
Medlemskap inkl. tidskrift 100 kr per år.
Postgiro 29 80 60 - 5

TRYCKERI

Väst kustmyran, Varberg
www.vastkustmyran.nu

ISSN 0040-6821

innehåll

Ledare	3
Tro eller vetande	4
Per Colliander	
Kriminalvården är inte i kris	10
Roddy Nilsson	
Säkerheten och fångars behov	19
Jan Gustavsson	
Seminarierapport	21
Jan Gustavsson	
Diskussionsforum	23
Jörgen Svidén, RFHL, m. fl.	
Digitalvård	31
Per Sundqvist	

Tidskrift för Kriminalvård utges sedan 1946 med Svenska Fångvårdssällskapet som ägare. Åsikter och idéer som framförs i signerade artiklar eller i intervjuer står helt för artikelförfattarens eller den intervjuades räkning.

Manusstopp nr 3 är 1 sept. 2005
Skriv på diskett, PC/Mac eller bifoga dokumentet
med epost till Frans.Schlyter@kvv.se

ledare

Det hinner bli sommar fort nog. Fångvårdssällskapet hade årsmöte 5 april 2005 med vidhängande seminarium kring frågan ”Vart är kriminalvården på väg?”. Det var en givande och intressant eftermiddag där politiska intentioner blandades med forskningsrön och mångårig kriminalvårdserfarenhet. Föreläsare på seminariet var Per Colliander, internationell expert inom kriminalvård, Hanns von Hooper, professor i kriminologi, Jeppe Johnsson, riksdagsledamot (m) och ledamot av justitieutskottet samt Helena Frisk, riksdagsledamot och taleskvinna för (s) i justitieutskottet. Föreläsningarna följdes av en paneldebatt med ovanligt hög spänst. En kort seminarierapport av Jan Gustavsson ger ett litet smakprov av vad som dryftades.

Vilken typ av kriminalvård vill de olika intressenterna ha och vilka konsekvenser kan vi ana? Mycket i detta dubbelnummer handlar om kriminalvårdens utveckling och hur vi ska tackla framtiden, bl a finns Collianders tankar och idéer från seminariet i detta dubbelnummer men i en lätt omarbetad version. Roddy Nilsson ger en bild av en kriminalvård som inte är i kris, men vad är då kriminalvården i för tillstånd? Läs och begrunda. Per Sundqvist, frivårdsinspektör i Karlstad, funderar en del om digitalvård. Jan Gustavsson skriver om fångarnas individuella behov. Sedan tillkommer några tankar och funderingar hämtade från idéforum i www.tfknet.se. **Gå gärna in där och bidra!**

Det skulle vara intressant att se om det finns intresse av att diskutera kriminalvårdskommitténs betänkande som överlämnades till Justitieministern i början av juni. Vad ska man säga om betänkandet? Vi hoppas att någon är beredd att genomlysa betänkandet till nästa nummer av tidskriften. Min spontana tanke var emellertid att vi riskerar att gå mot två typer av anstalter, en med skötsamma och välmotiverade och en med ”hårdare tag”. Själva idén med att skötsamhet och eget ansvar ska uppmuntras är säkert klok. Haken kan vara att det blir mycket resurser till de skötsamma klientelet och mindre till de som inte känner sig motiverade (ännu). Ett problem då den sista kategorin sannolikt är den som har högst återfallsrisk (oberoende av belöningssystem eller inte) och därigenom borde få resurser i enlighet med de insatser som krävs för att motivera dem till ett samhällsrimligt liv. Hur som helst är det intressant läsning och framsidans hare med en god morot i blickfånget får ge bild åt betänkandets största innovation.

Trevlig sommar!

Stefan Eriksson

Tro eller vetande

på vilka grunder ska vi bygga framtidens kriminalvård?

AV PER COLLIANDER

Svensk kriminalpolitik och kriminalvårdspolitik bygger i hög grad på vad man tror vara det rätta och inte på den kunskap, forskning och erfarenhet som faktiskt finns. Dessutom har vi i Sverige en tendens att tro att vi är bäst (eller åtminstone nästan bäst) när det gäller kriminalvård, detta trots att vi både i aktuell och historisk debatt har hämtat många av våra influenser från utlandet. Exempelvis hade den tidiga debatten, under 1800-talet, sina rötter i upplysningstidens Frankrike. Senare influerade Tyskland och England oss men även Danmark bidrog en hel del. På senare år har debatten hämtat inspiration från USA och Kanada, då har det ofta handlat om gamla skandinaviska ideer som kommer tillbaka i omarbetad form.

På en mycket viktig punkt var Sverige emellertid bland de första. I 1945 års verkställighetslag talades det för första gången om att fängvården ska försöka

minska skadeverkningarna av frihetsberövandet. Lagen erkände med andra ord att fängelsevistelsen kan vara skadlig. Detta var unikt. Spåren leder bakåt till bl a 1930-talets debatt om straffansvar men även till 1800-talets tämligen livliga fängelsedebatt. Lagstiftarna, som arbetade under brinnande krig, påverkades kanske också av de förskräckande nyheter som sippade fram om vad som hände i olika läger och sannolikt även av vad som förekom i de vanliga fängelserna.

FN grundades 1945. Redan vid tillkomsten stipulerades i grundstadgan och i olika konventioner om mänskliga rättigheter att en människa ska ha kvar sina fundamentala rättigheter oavsett vad hon/han gjort sig skyldig till. Vi är födda med våra mänskliga rättigheter och kan aldrig bli berövade dem - oavsett vilka avskyvärda handlingar man begått. Detta bör också vara basen för dagens kriminalvårdspolitik.

Varje fånge skall behandlas med respekt för sitt människovärde och för hans personliga integritet!

Uttalanden och agerande till följd av förra årets händelser i den svenska kriminalvården visar tyvärr att detta är något som vi ständigt måste påminna oss om. Jag återkommer till frågan men vill bara ge ett graverande exempel: När Tony Olsson infångats efter Hall-rymningen visades han upp i TV som ett fångat djur. Den polis som tog bilden hade nog inte varit med på några lektioner i mänskliga rättigheter, ännu! Värre var dock att en TV-producent hade den dåliga smaken att sända ut bilden i riktäckande media. Detta är riktigt allvarligt eftersom massmedia av tradition brukar känna ansvar för vad som är opinionsmässigt gångbart och etiskt korrekt. Är det alltså så illa i Sverige! Jag har faktiskt inte hört talas om några protester från en upprörd allmänhet över den vidriga bilden. Bilden är betänkligt lik journalfilmer från andra världskrigets koncentrationsläger! Medför Tony Olssons brott och rymning att han får behandlas utan respekt för människovärde och integritet? Är det inte så att just de personer som genom sina brott behandlat andra människor mycket illa måste bli särskilt korrekt behandlade?

Det finns en hel del signaler både från kriminalvården och från politiker som tyder på allvarliga brister när det gäller mänskliga rättigheter. Ett exempel är att när kriminalvården åläggs stora besparingar leder detta till att fångarna på slutna anstalter blir inlåsta i sina celler 12 timmar per dygn - utan mänskliga kontakter. Principen "en fånge ett rum" har ansetts vara

bra och ett exempel på hög standard, med denna inlåsning blir det inte så. Sverige leder nu stort den internationella ligan över avskildhet just på grund av principen en fånge ett rum. Utöver de mänskliga aspekterna kommer det nog ändå att bli problem, de flesta cellerna saknar som bekant toalett.

Rättsväsendet, med alla sina beståndsdelar, är i hög grad en nationell företeelse. Inom de ramar som ges i olika internationella dokument utformas till exempel påföljdsystemen med beaktande av en rad typiskt nationella faktorer som kultur, sociala förutsättningar, tradition, ekonomi m m. Bakom uppbyggnaden av dessa system ligger en del kunskap men också en hög grad av troende.

Det finns de som på allvar tror att kriminalitetsnivån i ett land påverkas av straffnivån, att det är möjligt att straffa människor till att bete sig på ett acceptabelt sätt. Detta är nog ytterst tveksamt, exemplen på motsatsen är otaliga. Jag har för övrigt ofta undrat över varför man sådana här debatter bortser från en mycket naturlig omständighet av stor betydelse: Den som står i färd med att begå ett brott räknar aldrig med att åka fast! Alltså betyder påföljden och dess innehåll föga. Brottslingen vet dessutom att upp-täcktsrisken för de vanligaste brotten är mycket, mycket låg.

Trots denna kunskap hör man politiska uttalanden om att "nu får det vara slut på daltet" nu krävs "hårdare tag". Trots alla mina år i den här branschen har jag aldrig förstått vad ordet "dalt" betyder - jag har mest mött mycket lidande.

Det verkar också som om vi måste erinra oss att det är själva frihetsberövandet som är straffet. I övrigt ska vi undvika dubbelbestraffning i form av exempelvis låg levnadsstandard. När den öppna anstalten Kolmården nyligen öppnades förekom det uttalanden, bl a från en riksdagsledamot, om att standarden var för hög. Underförstått i sådana sammanhang ligger en antydning att personer som begått brott minsann ska få känna av sina missgärningar genom en låg standard på fängelserna. Det har t o m påståtts att avskräckningseffekten i frihetsberövandet går förlorad om standarden är för hög (egentligen inte särskilt hög utan snarare vanlig svensk genomsnittsstandard i boende och mat). Någonstans handlar detta alltså om primitiv hämnd - inget annat!

I Sverige har vi i stort sett kunnat bedriva en kriminalvårdspolitik som haft ett brett partipolitiskt stöd. Så är uppenbarligen inte fallet längre.

Nu utnyttjar man friskt de mycket populistiska möjligheter som allmänhetens rädsla för brott och brottslingar erbjuder. När fritagning ägde rum på Kumla förra året gick justitiekommitténs ordförande ut i radion samma dag och sa ”Man kunde åtminstone haft sådana larm som brukar finnas på sommarstugor”. Ett uttalande av en så centralt placerad person framstår naturligtvis för allmänheten som trovärdigt. Likafullt var det inte sant! Förekommande larm fungerade, polisen kom fram under pågående inbrytning men avstod från ingripande. Om beväpnad polis inte ingriper så bör man nog inte heller kritisera den obehövade kriminalvårdspersonalen.

På senare år har ingen vanlig rymning gjorts från våra säkraste anstalter. Förra årets händelser handlade uteslutande om beväpnade attacker. Eftersom vi fortfarande (som väl är) är överens om att inte återinföra vapen i kriminalvården så återstår egentligen bara en strategi för att försvåra fritagning. Ett tidigt larm till polisen och fysiska hinder som försvårar och fördröjer ett inträngande. Våra säkraste anstalter är byggda efter internationellt mönster i detta hänseende. Tyvärr har man inte fullt ut följt förebilden (larm ca 100 meter utanför muren, omöjligt att köra bil närmare än ca 75 meter e.t.c).

Trots vissa strukturella svagheter fungerade alltså strategin på Kumla. Jag vill inte kritisera polisen för att den inte ingrep, dock undrar man varför de t.ex inte offrade sin bil genom att ställa den i vägen e.t.c.

Regeringskansliets reaktion på de inträffade händelserna präglades av total panik. I stället för att lugnt analysera det inträffade och dess orsaker rusade man iväg med ett agerande som gav bilden att hela ansvaret för händelserna låg på kriminalvården (avsätta GD, låta f.d. polischef utreda e t c). Den ökade förekomsten av vapen i samhället beror bl a på de genom EU öppnade gränserna österut. Väpnade attacker på fängelserna kan naturligtvis aldrig hindras, de kommer att förekomma, det är bara att hoppas att adekvat utrustad och tränad polis kommer fram i tid. För övrigt har det runt om i världen gjorts försök med vad man kallat rymningssäkra fängelser. Det har inte fungerat. I de värsta fallen har fångarna fått svåra psykiska skador och det har visat sig vara i princip omöjligt att rekrytera

personal. Vad tror vi egentligen? Inte ens de tyska koncentrationslägren var rymningssäkra. Vill man verkligen nå hög fritagningssäkerhet får man väl bygga en anstalt ute på Sörentorp, i anslutning till därvarande polisutbildning! Rymnings-säkerheten är alltså god, ingen har ännu forcerat de anordningar som uppfördes i mitten av 1990-talet. Nästa steg vi kan vänta oss är naturligtvis gisslantagning med vapen av något slag, det är inte säkert att en sådan ens sker inne på fängelserna. Kriminella kan ta gisslan på utsidan och kräva att fångar frigges. Tänker de politiska partierna och regeringen skylla på kriminalvården då också?

Just nu, i Sverige liksom flertalet västländer, har vi drabbats av hög beläggning och därav följande platsbrist. Den höga beläggningen har sannolikt inget samband med ökad kriminalitet. Allt tyder på att den beror på ökad användning av häkte och i en glidande skala med allt längre frihetsberövanden. Att försöka bygga i kapp platsbristen är inte någon bra lösning på lång sikt. Längre straff och mera häktning löser inte några problem avseende kriminalitet. Den stora andelen fångar som passerar genom systemet, utgörs i Sverige, liksom i andra länder av relativt unga män rekryterade från marginaliserade grupper. (I USA färgade, i Centraleuropa romer o s v). Något tillspetsat använder man alltså straffsystemet för att hantera sociala problem, problem som ett utvecklat samhälle på hög nivå borde kunna lösa på annat sätt.

I grova drag kan man säga att vi använder fängelserna för två grupper, den ena är långtidsdömda med grov brottslighet,

den andra består av socialt utslagna, varav merparten är missbrukare, som vanligen begått egendomsbrott eller mindre våldsbrott (ofta med offer i den egna gruppen). Det finns ingen kunskap som säger att fängelse förbättrar situationen vare sig för berörda individer eller för samhället. För de grövsta brotten kan man åberopa särskilda skäl för frihetsberövande och möjligen också tro på en viss inkapaciteringseffekt under begränsad tid (den effekten kan tyvärr lätt vägas upp om frihetsberövandet medför ett destruktivt hat som leder till snabba och allvarliga återfall). När det gäller mängdbrottsligheten vet vi att inkapaciteringseffekten är obetydlig eller obefintlig. Vi dömer ingen till fängelse för att fångarna skall må bra av det. En annan sak är att när en person väl låsts in av samhället är det självklart att vi borde göra det bästa av tiden på anstalt.

Nu diskuteras åtgärder mot överbeläggning i en rad länder. Det intressanta är att man internationellt börjar få insikt i att trenden måste brytas. Insikten om fängelsemiljöns skadeverkningar (och naturligtvis den enorma kostnaden) har gjort att en rad alternativ diskuteras. I England, som har hög överbeläggning, har domstolarna fått riktlinjer som klart uttalar att vid val av påföljd skall de ekonomiska konsekvenserna beaktas!

Under Margareth Thatchers tid som premiärminister i England kunde man läsa i en vitbok från hennes regering att "Fängelse är ett dyrbart sätt att göra en dålig sak sämre". Den damen var ju ändå inte precis känd för att vara "mjuk i ny-porna"!

Vad vill vi egentligen i Sverige? Tror vi att fängelse är ett bra sätt att hantera kriminaliteten? Tror vi på allvar att så kallade ”hårda tag” leder till lägre brottslighet?

Eller är vi beredda att ändra hela inriktningen?

För att vända kriminalvårdspolitikens inriktning måste vi överväga att;

- använda fängelse enbart för grova vålds- och narkotikabrott.
- utveckla åtgärder av socialpolitisk art för att minska kriminaliteten i de utsatta och svaga grupperna.
- införa en nedre gräns för fängelse som ligger så högt som exempelvis 2 år.

Ett program av det här slaget bygger mera på kunskap än på tro. Ingenting tyder på att kriminaliteten skulle öka (jämför den låga uppkläringen av mängdbrotten).

Fängelsesystemet kan organiseras med två typer av anstalt, ett antal slutna anstalter med relativt hög säkerhet och till detta kopplat en grupp ”frigivningsanstalter” spridda över landet. Ett sådant här program skulle helt säkert bli både billigare och mera kostnadseffektivt än nuvarande systemet.

Med det kräver politiskt mod och en bred folkupplysningskampanj. Det krävs politiska insatser som kortsiktigt går emot populäruppfattningar och avstår från lättköpta poäng.

Hur är det med vår respekt för mänskliga rättigheter? Det finns alltför många tecken som tyder på att den försvagats. I

kriminalvården reduceras personalen samtidigt som kraven på vad som skall göras kvarstår eller till och med ökar. Inläsning halva dygnet och fängselanvändning utan individuell prövning (så ser det i varje fall ut i ett stort antal av de som döms till frihetsberövande påföljd). Poliserna som slår på liggande unga demonstranter utan att det gäller skydd av liv, kriminalvårdspersonal ute med fångar utan att dölja vem man är (uniform och ”målad” bil). Personal som använder uttrycket ”buset” om de klienter de är satta att vårda, värna och ge stöd. Listan kan göras lång. Det verkligt allvarliga är att man i massmedia inte ser några reaktioner mot dessa företeelser. Har vi fått ett ”hårdare” samhälle? Man ser också på en del bilar fastklitrad parollen ”sköt dig själv och skit i andra”. Vad säger det om samhällsklimatet?

All erfarenhet har lärt oss att säkerhet i kriminalvården bygger på välutbildad personal i tillräcklig mängd som arbetar inne bland de intagna. Då vet man vad som ”är på gång” och kan dessutom själva agera som positiv förebild. För den yttre säkerheten skall vi givetvis samarbeta med polisen. Här gäller nog särskilt det gamla uttrycket ”Övning ger färdighet”. När det gäller samarbetet med polisen är det viktigt att hålla en klar gräns mellan vad den ena och den andra myndigheten har för uppgifter. Det är för övrigt ett av demokratins kännetecken. Ett exempel; Den omständigheten att kriminalvården får granska och ibland också läsa brev till och från fångar liksom avlyssna både samtal vid besök och i telefon innebär inte att denna information får lämnas vidare till polisen t ex i form av kopior av brev utan fångens vetskap. Fången har

faktiskt samma rättsskydd som övriga i samhället! Om polisen finner anledning att utan vår vetskap kontrollera våra kommunikationer så får de inhämta domstolsbeslut. Jag säger detta för att jag vet att tidigare förekommit att just brevkopior överlämnats utan fångens vetskap! Det här är en svår balansgång som ställer stora krav på rättskänslan i båda myndigheterna. Det får aldrig bli så att ”ändamålet helgar medlen”.

För snart 100 år sedan, 1910, stod Winston Churchill i det engelska parlamentet och yttrade de berömda orden om sambandet mellan ett lands fängelseväsen och dess demokratiska status. Något liknande har Nelson Mandela uttalat betydligt senare; ”Ingen vet egentligen vad ett land

går för utan att ha besökt dess fängelser. Ett land skall inte bedömas efter hur det behandlar sina mest framstående medborgare utan hur det behandlar de lägst stående”.

Mandela, med 28 år i fängelse, visste verkligen vad han talade om. I EU-utvidgningen har man tala mycket om respekt för mänskliga rättigheter som ett kriterium för anslutning. När det har gällt behandlingen av fångar har detta nog inte varit ett särskilt tungt vägande kriterium. Min kunskap om en del av de ”nya” länderna tyder tyvärr på detta. De beslutande i EU borde kanske lyssna på Nelson Mandela!!

Per Colliander

Kriminalvården är inte i kris

AV RODDY NILSSON

Det sägs ofta att kriminalvården är i kris. Men är verkligen kriminalvården i kris och vad skulle i så fall detta innebära? Jag ska i den här artikeln argumentera för att talet om en kris inom kriminalvården är ett uttryck för en felsyn som riskerar att dölja de strukturella problem som finns. Jag ska göra detta med hjälp av att sätta fokus på ett par av kriminalvårdens särdrag i ett längre historiskt perspektiv.

Kris kommer av grekiskans *krisis*, söndring, åtskiljande, avgörande. Dess viktigaste innebörd är en beskrivning på kulmen i ett akut sjukdomsförlopp, en kort period som är avgörande för om patienten ska tillfriskna eller inte. Begreppet används också ibland inom psykologin för att beskriva vad som händer när en individs tidigare erfarenheter inte är tillräckliga för att hon eller han ska kunna bemästra en ny livssituation. Så småningom har begreppet också kommit att börja användas i ekonomiska och poli-

tiska sammanhang i form av uttryck som ”ekonomisk kris” eller ”krispolitik”. Under de senaste decennierna har begreppet på ett olyckligt sätt kommit att användas i alla upptänkliga sammanhang. Snart sagt alla institutioner i vårt land har sagts vara i kris: skolan, vården, rättsväsendet, kyrkan, äldreomsorgen, ja själva Sverige utropas inte sällan vara i kris. Ordet ”kris” har kort sagt blivit ett av våra mest missbrukade ord.¹

Det finns flera problem med detta ständiga användande av krisbegreppet vilka dock inte finns något utrymme att diskutera här. Jag ska nöja mig med att peka på ett av dessa. Det paradoxala är att det finns åtskilligt att vinna med talet om en kris. Genom att framhålla att vi står inför ett tillfälligt problem, samtidigt som man kanske pekar på att detta problem har orsakats av faktorer varöver man själv inte kunnat råda, impliceras att situationen snart ska återgå till det ”normala”. Genom att hänvisa till att en före-

teelse är i kris implicerar man att det rör sig om något som är *tillfälligt* och övergående, att problemet i fråga snart ska vara löst och att man därmed kan återgå till det "normala". Och genom att uppvisa krismedvetande visar den talande att han eller hon tar ansvar och visar det engagemang i frågan som krävs. Sist men inte minst, genom att visa att krisen uppmärksamhetsmässigt förespeglas också att åtgärder nu ska vidtas.² Denna användning av krisbegreppet riskerar att skymma vad som behöver diskuteras, nämligen att vad som sägs vara en (tillfällig) kris ofta rör sig om allvarliga strukturella problem orsakade av politiska beslut.

Talet om kris inom kriminalvården är en tydlig illustration av denna tendens. Kriminalvården befinner sig inte i en kris som snart är övervunnen. Situationen är ett uttryck för en strukturell underfinansiering, eller rättare sagt en lågprioritering av kriminalvården i förhållande till andra offentligt finansierade verksamheter. Denna lågprioritering är av mycket gammalt slag. Men en retorisk strategi där kriminalvården ses som en verksamhet i tillfällig kris döljer att dagens förhållande är följden av historiskt skapade strukturer. De problem vi ser idag är inte en ny företeelse. Kriminalvården skulle i så fall *alltid* ha varit i kris om vi med detta menar att den misslyckas med att åstadkomma en god och framgångsrik vård och behandling. Kriminalvården, längre tillbaka benämnd fångvården, har *alltid* kännetecknats av magra ekonomiska resurser och ständigt återkommande perioder av bristande säkerhet, låg materiell standard, överläggning och dåliga behandlingsresultat. Detta förhållande har emellertid inte sin grund i något slags

naturgivet tillstånd utan avspeglar i sista hand vårt samhällets värdering av vilken betydelse denna verksamhet anses ha. Om vi godtar utgångspunkten om kriminalvårdens konstanta underfinansiering, hur kan då detta förklaras? Jag ska nedan diskutera två möjliga förklaringsperspektiv, ett av ideologisk och ett av institutionell art. Detta ska inte på något sätt som en uttömmande diskussion i frågan. Avsikten är närmast att urskilja och ringa in två till sin karaktär skilda förklaringsperspektiv som kan ligga till grund för fortsatt forskning och diskussion.³

ETT IDEOLOGISKT PERSPEKTIV

Om man utgår från ett ideologiskt perspektiv ställs de normativa och värderingsmässiga aspekterna på kriminalvården i förgrunden. Under efterkrigsperioden har dessa aspekter ofta trängts undan av ett vetenskapligt synsätt. Kriminalvård har huvudsakligen betraktats som något som ska vila på vetenskaplig grund, dvs. framför allt metoder och insikter hämtade från medicin, psykiatri, psykologi och pedagogik. Detta innebär dock inte att ideologiska och värderingsmässiga aspekter saknat betydelse. Tvärtom vill jag hävda att värderingsmässiga aspekter spelat och spelar större roll än vad som vanligen erkänns. Därför menar jag också att vad som allt sedan 1800-talet gått under beteckningen *less eligibility*-principen är en viktig faktor i sammanhanget. Principen kodifierades av den engelske filosofen och rättsteoretikern Jeremy Bentham och går i korthet ut på att standarden för fångar och andra institutionsomhändertagna inte får överstiga levnadsnivån för de "sämst lottade" fria medborgarna.

Det ska med andra ord inte ”löna sig” att begå brott.⁴ Principen var central i den anglosaxiska debatten kring fängelserna och deras utformning under 1800-talet, en debatt som generellt även hade stort inflytande för fängsvårdens utveckling i vårt land.⁵ Även om *less eligibility*-principen sällan förts fram i den teoretiska form den hade i de anglosaxiska länderna har den hela tiden funnits med som en underliggande tankefigur också hos oss. Det är denna tankefigur som ständigt gör sig påmind i diskussioner och debatter om ”värstingsemestrar” eller ”lyxfängelser”, om att ”fångarna får bättre mat än skolbarnen” eller ”bättre vård än pensionärerna”. Kriminella eller andra som inte sköter sig ska helt enkelt inte ha det lika bra som laglydiga och skötsamma medborgare, hävdas det. I grunden är det samma resonemang som ligger till grund för bestämmelser om att socialbidragssnormer eller arbetslöshetsförsäkringsbeloppen inte får vara lika höga som lönenivåerna. Skulle detta ske skulle ”incitamenten” att arbeta försvinna eller i varje fall kraftigt försvagas. På samma sätt skulle incitamenten att hålla sig inom lagens ramar försvinna om de intagnas standard var lika bra eller bättre än de flesta medborgares.⁶ Oavsett sanningshalten i de ofta via media spridda uppgifterna om att de intagna lever ett tämligen bekvämt liv i våra fängelser är det tydligt att dessa, på det hela taget felaktiga uppfattningar, väcker reaktioner och kritik. Även om lagstiftare och reformsinnade krafter ofta tagit avstånd från denna typ av tänkande går det inte att bortse från dess betydelse, i synnerhet om det sammankopplas med allmänpreventiva resonemang.

1945 års verkställighetslag (i kraft 1946) har av kriminalvårdshistoriker framställts som den stora reformen, det första steget på vägen på mot att göra fängsvården till en verklig vårdverksamhet.⁷ Forskningen har dock visat att det nyskapande i 1945 års verkställighetslag har övervärderats då lagen till stor del var en kodifiering av gällande rättsregler på området.⁸ Inte ens det omtalade avskaffandet av cellsystemet var så revolutionerande som framhållits då regelverket redan tidigare lättats upp i flera steg sedan dess höjdpunkt åren efter sekelskiftet. Fängsvårdens hierarkiskt uppbyggda organisation var också dåligt förberedd för genomförandet av förändringarna samtidigt som antalet intagna började öka dramatiskt efter andra världskriget. Det största problemet var dock att de resurser som skulle varit nödvändiga för att genomföra det ambitiösa reformprogrammet aldrig sköts till. I kampen om resurser fick fängsvården stå tillbaka för andra områden när den svenska välfärdsstaten byggdes upp. Det fanns helt enkelt inget stöd för stora kostnadskrävande satsningar inom kriminalvården. Detta visades med all önskvärd tydlighet av de reaktioner som kom till uttryck i samband med planeringen och byggandet av ungdomsanstalten Roxtuna i början av 1950-talet.⁹ Inte minst de stora vård- och behandlingsmässiga resurser som anstalten föreslogs få medförde starkt motstånd i riksdagen och i pressen. I debatten gavs anstalten namnet ”Lyxtuna”. Den häftiga reaktionen bör inte i första hand ses som en budgetkontrovers utan som ett uttryck för en hållning av *less eligibility*-karaktär. Anstalten tillkom trots detta – dock efter kraftiga nedprutningar

i förhållande till det ursprungliga förslaget – men reaktionerna visade att det inte fanns någon bred acceptans för att bygga upp resurskrävande vårdinrättningar inom kriminalvården.

Det finns ytterligare ett sätt betona att kriminalvården *inte* är i kris nämligen om man ser till den legitimitet systemet, framför allt fängelserna, trots allt besitter. Det är intressant att notera att det saknas starka och organiserade uttryck för ett ifrågasättande av kriminalvårdens roll inom vårt straffsystem. Situationen har varit densamma under i stort sett hela kriminalvårdens historia.¹⁰ Ändå mera intressant är dock att *när* kritik riktats mot kriminalvården har denna inte främst handlat om organisationens dåliga förmåga att vårda och behandla de intagna utan om brister i säkerheten, framför allt genom rymningar. Detta tyder med andra ord på att kriminalvårdens förtroende bland allmänheten i första hand inte bygger på ett framgångsrikt rehabiliteringsarbete utan på att man lyckas hålla de fängelsedömda inlåsta.

DET INSTITUTIONELLAS BETYDELSE

Under de senaste femtio åren har genomgått mycket stora förändringar. I takt med stigande brottslighet och ökande ambitioner har de ekonomiska och personella resurserna ökat kraftigt. Detta gäller dock också antalet personer som är föremål för kriminalvård. En vanlig utgångspunkt när man beskriver av olika institutioner – både materiella institutioner som polis, psykiatrisk vård eller kriminalvård och immateriella som t ex socialförsäkrings-systemet – är att betrakta dessa som resultatet av politiska, ekonomiska eller kultu-

rella beslut och processer. Ofta betonas också enskilda aktörers stora betydelse för skeendet.

Ett institutionellt perspektiv kan väsentligt bidra till förståelsen av denna utveckling liksom av kriminalvårdens nuvarande läge. Det är då viktigt att betona att alla förändringar, oavsett hur radikala och omvälvande de än framställs som, sker inom en ram av historiskt framvuxna regelverk och praktiker (resurstilldelning, verksamhetsområde, organisation, målsättningar etc.) vilka är resultatet av beslut och vägval i det förflutna. Institutionella förhållanden sätter därmed sin prägel på framtida möjligheter till förändring. Detta innebär att utformningen av tidiga lagar och organisatoriska arrangemang således blir centrala för den fortsatta utvecklingen också mycket långt in i framtiden.¹¹ De förhållanden som skapas tidigt i en institutions historia får alltså en ”normativ återverkan” genom att påverka framtida aktörers möjligheter att agera. Institutionella arrangemang skapar en ”tröghet” i systemet. Men inte nog med det. Det kan hävdas att de ger också ger upphov till vissa intressen och handlingar.¹² Så kan t ex omfattande inrättandet av vissa institutioner leda till framväxten av starka intressegrupper eller professioner som får intressen av att försvara en viss typ av lösning. Ett exempel från det socialpolitiska området på de institutionella faktorernas betydelse är hur lösningen med kommunala organ som ansvariga för åtgärder gentemot brottsliga och avvikande barn och ungdomar kommit att bli bestående.¹³ Genom barnavårdsnämndernas inrättande och genom tillkomsten av en inflytelserik grupp barnavårdsexperten uppstod starka institutionella intressen

som kunde försvara denna ordning. Inte minst när det gäller nivån och förändringarna i den ekonomiska resurstilldelningen kan ett institutionellt perspektiv vara fruktbart. Kraftiga förskjutningar i resurstilldelningen kräver omfattande förändringar på en rad nivåer. I regel är detta mycket utdragna processer, inte minst därför att det finns en rad hinder för att överföra resurser från ett område till ett annat. Det är naturligtvis en självklarhet att alla kriminalvårdens resursbehov alltid har ställts och alltid kommer att ställas emot andra områdens och sektors behov. Det är nog heller inte för mycket sagt att ju mera explicit detta konkurrensförhållande framstår i olika konkreta situationer desto svårare har det visat sig vara för kriminalvården att göra sig gällande. I den kamp om vilka välfärdsprioriteringar som skulle göras som utspelades från 1940-talet och framåt kom knappast kriminalvården särskilt högt upp på listan. Att kriminalvården ändå fick ganska stora anslagsökningar bör i första hand ses som en följd av samhällets allmänna standardökning och en kraftig ökning av kostnaderna, inte minst beträffande löner. De budgettillskott som gavs åts till största delen upp av kostnaderna för åtgärder att hantera den ständiga ökningen av intagna. Tillspetsat kan man säga att kriminalvården under decennierna efter andra världskriget hamnade i en strukturell obalans som man egentligen aldrig lyckats ta sig ur. Det mest synliga beviset för detta är naturligtvis det långsamma tempo med vilket de gamla anstalterna från 1800-talet tagits ur drift. Inte ens den största reformen inom kriminalvården – införandet av 1974 års kriminalvårdslag – medförde mer än tillfälliga resursförstärkningar. Även om

kriminalvården ständigt har fått ökade anslag har ökningstakten befunnit sig i sjunkande i mer än två decennier för att vid slutet av 1990-talet helt stagnera.

Den viktigaste resursen i en god kriminalvård är naturligtvis personalen. Det är anmärkningsvärt att när det gäller personaltäthet för vård- och tillsynspersonal har man aldrig lyckats bryta med det tänkande som byggde på att den helt dominerande delen av fångarna i princip tillbringade sin tid i cell, alltså det gamla cellsystemet som det utvecklades under 1800-talet. Systemet byggde grovt sett på att en eller ett par vakter hade uppsikt över 20-talet fångar, i många avseende är situationen densamma idag, även om vårdarnas arbetsuppgifter givetvis är kraftigt utökade. Antalet tillsynspersonal har i grova drag femdubblats sedan tiden för andra världskriget. Beträffande intagna har mer än en fördubbling skett. Personalökningen var dock länge främst en konsekvens av fångpopulationens kraftiga uppgång. Först från slutet av 1960-talet och framåt skedde en tydlig nettoökning av vård- och tillsynspersonal. Under i stort sett hela 1970-talet och fram till mitten av 1980-talet skedde ingen ytterligare personalökning även om en nedgång i antalet intagna under en tid resulterade i något högre personaltäthet. Därefter skedde återigen en viss ökning av personalen, följt av en ny stagnation eller rent av minskning under 1990-talets senare del. Under de senaste åren har en ny uppgång skett. Samtidigt har vissa anstalter fått vidkännas, eller fått leva under hotet om, personalneddragningar. Alla kvantitativa jämförelser riskerar dock att bli kraftigt missvisande på grund av de stora förändringar som skett beträffande tjänste-

innehåll, arbetstid och regelverk. Dessutom har den effektivt arbetade tiden per anställd minskat kraftigt på grund av höjda sjukskrivningstal, utökad semester-rättigheter och andra ledighetsbestäm-melser samt utbyggd föräldraförsäkring. Det årliga bortfallet av bruttoarbets-kraften är numera mellan 15 och 20%.

Resursbristen handlar heller inte bara om antalet anställda utan också om de anställdas kompetens, uppgifter och motivation. Flertalet av dem som arbetat inom kriminalvårdens anstaltssystem har haft som sin huvudsakliga uppgift att handha ordning, säkerhet och service och har saknat utbildning för att bedriva ett kvalificerat vård- och behandlingsarbete. Specialisttjänsterna har varit försvinnande få. Först under de senaste decennierna har den personal med ansvar för motivationsarbete, programverksamheter, terapier och utbildningar vuxit till en betydande grupp. Löneläget har också historiskt varit lågt och svårigheterna att rekrytera kvalificerad personal tidvis stora. Till detta skall läggas ett stort strukturellt problem nämligen att kriminalvården alltid varit beroende av vikarier eller tillfälligt anställda varav många haft liten eller ingen utbildning alls för sina uppgifter. Fenomenet har snarast ökat i omfattning under senare decennier och idag är cirka 25% av kriminalvårdens personal icke-tillsvidareanställda. De ovan beskrivna förhållan-dena har sina rötter i en statlig arbets-givarpolitik som tog form kring sekel-skiftet 1900 och som i takt med den of-fentliga sektorns expansion institutiona-liserades allt mera. Det är emellertid i detta sammanhang viktigt att understryka att merparten av kriminalvårdens an-

ställda utför, och har utfört, ett mycket bra arbete utifrån de förutsättningar som funnits.

DEN STRUKTURELLA RESURSBRISTEN

Utän tvekan finns ett dilemma – som ibland inte vill erkännas – i form av motsättningen mellan å ena sidan vård och behandling och å andra ordning och säkerhet. Genom att betona att detta är ett dilemma vill jag markera att motsättningen inte kan definieras bort eller lösas, bara hanteras på ett mera eller mindre klokt sätt. Kring denna motsättning har en ändlös diskussion pågått ända sedan fängel-sernas födelse. De olika förhållningssätten har sträckt sig inom ett spektrum där den ena ytterligheten består av dem som menar att fängelset är en plats där någon verklig behandling aldrig kan äga rum (och att fängelserna därför bör avskaffas) och den andra av dem som hävdar att fängelset är en plats där människor ska straffas för sina brott (och därför är en oundgänglig institution). Fängelsernas och kriminalvårdens historia kan på ett över-gripande plan ses som en historia om olika förhållningssätt till detta dilemma.

Under senare år har den offentliga diskussionen i kriminalvårdsfrågor fokuserat på ökningen av antalet intagna och stärkandet av säkerheten vid de slutna anstalterna medan innehållet i anstaltsvistelsen hamnat i bakgrunden. Även om det finns en omfattande oenighet om vad som i olika fall är den bästa vården och behandlingen för de människor som faller under kriminalvårdens ansvar, finns det enighet om en sak, nämligen att kvali-

ficerad behandling är mycket dyr. Den kräver både omfattande ekonomiska resurser och långsiktighet. Så om politiker, tjänstemän och medborgare menar allvar med att kriminalvården skall vara just vård och behandling krävs en politisk vilja till en radikal strukturell förändring när det gäller de resurser som verksamheten får kosta.¹⁴ Då talar vi inte om de tillfälliga budgetförstärkningar och brandkårsuttryckningar som politiker idag gör stora ord av utan om en långsiktig ökning av resurstilldelningen i storleksordningen miljardbelopp. Små anslagsökningar och olika rationaliseringar och effektiviseringar av verksamheten kan bara innebära marginella förbättringar.

Det är alltför förenklat att se den nuvarande resursbristen inom kriminalvården som ett övergående fenomen. Med ett institutionellt och historiskt förankrat perspektiv och med insikt om de att kriminalvården alltid har att brottas med en motsträvig opinion mot stora satsningar på vård och behandling blir förklaringen till resursbristen inte en tillfällig statlig budgetkris, misskushållning med tilldelade resurser eller en plötslig och oväntad ”överbelastning” av systemet i form av en oväntad ökning av antalet klienter. Kriminalvården har befunnit, och befinner sig i, en situation av konstant underfinansiering som gjort och gör det omöjligt att kunna lösa de uppgifter samhället ålagt myndigheten. Denna resursbrist har en historisk och strukturell orsak som i sista hand speglar vårt samhällets syn på den verksamhet som bedrivs. Det finns alltså ett betydande glapp mellan å ena sidan de officiella mål och uppgifter som kriminalvården har, framför allt i politiska dokument, och å andra sidan de resurser som samhället är beredda att avvara.

Den låga prioriteringen av kriminalvården med åtföljande svag resurstilldelning kan följas genom dess historia. Det är snarare bristen på resurser som är det regelmässiga tillståndet. Ett studium av kriminalvården under det senaste halvsekllet visar upp otaliga projekt och reformer som fått avskrivas eller minskas på grund resursbrist, misslyckade behandlings-satsningar, kvarvarande gamla uttjänta fängelser, senareläggande av nybyggnationer och felslagna kalkyler beträffande oväntade klienttillströmningar. Det kan alltså hävdas att den period som vi brukar kalla välfärdsstatens era snarast utmärks av anslagsgivande politikernas njugghet mot att i tillräcklig grad förstärka kriminalvårdens resurser. Storleken på de ekonomiska resurser som går till olika samhällsområden visar de omedelbara politisk-ekonomiska prioriteringar som görs i form av budgetbeslut etc. Men de är också ett institutionaliserat uttryck för den *relativa* betydelse som området i fråga kommit att ha i förhållande till andra områden. Detta ska inte tolkas som att resursbristen är den enda faktorn av betydelse när det gäller att förklara kriminalvårdens misslyckande ur vård- och behandlings-synpunkt. Tvärtom är det viktigt att understryka hur möjligheterna för kriminalvården att lyckas bättre med denna sida av sin verksamhet är beroende av en rad andra faktorer över vilka man i bästa fall endast kan ha indirekt inflytande. Det handlar t ex om organisation och resurser inom socialvård, förhållanden på arbetsmarknaden, medias sätt att arbeta och om rättssystemets funktion i bredare mening. Viktigast av allt är dock medborgarnas attityder till kriminalvårdens klienter och i frågor som rör brott och straff generellt. Utan allmänhetens stöd för det arbete

som utförs inom kriminalvården minskar naturligtvis förutsättningarna för att ökade resurser ska tillföras området.

Roddy Nilsson

- 1 Om bruk och missbruk av krisbegreppet se t ex Anders Persson, "Kris och risk. Diskurser över katastrofen", i *Tvårsnitt* 1 1996, s 10-21.
- 2 Talet om en kris kan naturligtvis också användas i taktiska syften, för att påverka politiker och andra beslutsfattare eller för via medierna skapa ett opinionstryck för ökade resurser. På detta sätt har t ex ofta företrädare för, eller intressen inom, skola, vård och omsorg lyckats få till stånd ökade satsningar på dessa områden. Av skäl som kommer att framgå av denna artikel är denna taktik betydligt svårare att använda för kriminalvården.
- 3 Jag bedriver sedan två år tillbaka ett projekt finansierat av *Vetenskapsrådet* vilket syftar till att studera kriminalvården under perioden ca 1940–1990.
- 4 Se t ex Edgardo Rotman, *Beyond Punishment: A New View on the Rehabilitation of Criminal Offenders*. Westport 1990, s 112. Uttrycket *less eligibility* saknar en svensk motsvarighet då det i översättning kommer att förlora de betydelse begreppet har i engelskt språkbruk. Möjligen skulle man kunna översätta det med "mindre berättigad", alltså att de intagna i olika institutioner skulle vara mindre berättigade till den standard och de förmåner som fria medborgare har eller bör ha.
- 5 Se Roddy Nilsson, *En välbyggd maskin, en mardröm för själen. Det svenska fängelseystemet under 1800-talet*. Lund 1999.
- 6 Det bör här betonas att frågan om *hur* stor betydelsen är av denna typ av incitament är mycket omdiskuterad både inom välfärds- och arbetsmarknadsforskning och inom kriminologi. Samtidigt bör det dock understrykas att knappast någon idag skulle hävda att de *belt* saknar betydelse. När det gäller människors benägenhet att begå brott måste det framhållas att motiven eller skälen till detta är betydligt mera komplexa än vad som kan förklaras med hjälp av hänvisningar till olika typer av incitament.
- 7 Se t ex Torsten Eriksson, *Kriminalvård. Idéer och experiment*. Stockholm 1967; Ivar Strahl, *Den svenska kriminalpolitiken*. Stockholm 1970; Staffan Rudstedt, *I fängelset. Den svenska fängsvårdens historia*. Stockholm 1994.
- 8 Se t ex Ann-Christine Petersson Hjelm, *Fängelset som välfärdsbygge. Tre studier om behandlingstanken i svensk fängsvård* Uppsala 2002, s 182ff.
- 9 Om turerna i samband med tillkomsten av Roxtuna se Torsten Eriksson, *Politik och kriminalpolitik*. Stockholm 1977.
- 10 Det möjliga undantaget skulle vara perioden från slutet av 1960-talet och början av 1970-talet. Det är dock oklart om den opinionsmässigt starka kritiken mot kriminalvården vid denna tid också omfattades av bredare lager i samhället.
- 11 Ibland talas om en *path depence*, för att betona det centrala i de historiska vägval som gjorts. Se t ex Peter Johansson, *Fast i det förflutna. Institutioner och intressen i svensk sjukförsäkringspolitik 1891–1931*. Lund 2003, s 24ff; Klas Åmark, "Trygghet och tvång – två teman i aktuell nordisk välfärdsstatshistorisk forskning". *Arkiv* nr 91, 2004, s 14.
- 12 Bo Rothstein, *Vad bör staten göra? Om välfärdsstatens moraliska och politiska logik*. Stockholm 1994, s 162ff.
- 13 Barnavårdsnämndernas avskaffande och uppgående i andra sociala organ genom 1980 års SoL innebar ur denna aspekt ingen förändring. Däremot föreslog 1993 års

Ungdomsbrottskommitté att socialtjänstens handhavande av brottsliga ungdomar skulle upphöra. Se *SOU 1993:35 Reaktion mot ungdomsbrott*, del A, s 26ff, 231ff. Också under 1910-talet och återigen under 1950-talet framfördes, utan framgång, krav på en övergång till av juridisk kompetens bemannade så kallade ungdomsdomstolar.

Om tillkomsten av barnavårdsnämnderna se t ex Mats Kumlien, *Uppfostran och straff. Studier kring 1902 års lagstiftning om reaktioner mot ungdomsbrott*. Lund 1997.

14 Jag ska inte här gå in på den stora frågan om det verkligen är så att vård är, och bör vara, det främsta syftet med den verksamhet som bedrivs i kriminalvårdens regi. För en kritik av vård- och behandlingssideologin som grund för kriminalvården se Joakim Molander, *Straffets grammatik*, Åbo 2002.

Säkerheten och fångars individuella behov

AV JAN GUSTAVSSON

En grundläggande ide inom kriminalvården är att fångarna skall anstaltsplaceras utifrån krav på säkerhet och individuella behov. Frågan om rätt anstaltsplacering har varit föremål för diskussion vid många tillfällen och frågan har under senare tid komplicerats med överbeläggningar på fängelser, längre strafftider osv. Vad är rätt anstaltsplacering? Vilka för och nackdelar har den ökade specialiseringen? Behövs det uppemot 20 olika slags platser där fångarna kan placeras? Räcker det inte med kategorierna unga, kvinnor, sexualbrottsdömda, psykiskt störda/säkerhet och missbruksbehandling. När det gäller våra grävsta kriminella fångar har givetvis säkerheten en avgörande betydelse för anstaltsplaceringen och säkerhetsfrågorna har troligen stor betydelse vid placeringen av samtliga fångar. Prioriteringen av säkerhetsskäl kan troligen vara både positiv och negativ men denna artikeln skall främst diskutera vilka individuella behov hos fångarna som skall prioriteras.

I lagen framgår att öppenplacering skall ske om inte fången kan få möjlighet till arbete, undervisning, utbildning eller särskild behandling som inte kan ordnas i öppen anstalt. Narkotika, fortsatt brottslig verksamhet, rymning och hot och våld inom anstalt nämns som andra skäl för placering vid sluten anstalt. Ett placeringsunderlag som skall vara omfattande, vad gäller individuella behov skall upprättas och inför varje anstaltsplacering skall en risk- och behovsbedömning göras, främst av säkerhetsskäl.

För att återgå till de individuella behov så framgår att syftet med bedömningen är att identifiera de individuella behoven och bedöma dem utifrån angelägenhetsgrad. Behov som hälsotillstånd, ungdom, skydd och säkerhet till liv och hälsa, arbete, utbildning, programverksamhet, annan strukturerad verksamhet och närhetsprincipen nämns särskilt som allmänna råd vid bedömningen av de individuella behoven.

Givetvis har individer många individuella behov och olika individer har olika behov. Individer har troligen olika behov under olika perioder i livet. Vad är viktigast för en individ att sköta om sin hälsa, eller ungdom, att få skydd till liv och hälsa, att få ett visst arbete eller utbildning, att delta i speciellt påverkansprogram eller att planera sin frigivning i närheten av hemorten.

De flesta kan troligen instämma i att hälsan och skydd till liv och hälsa är grundläggande för de flesta individer. Däremot blir avvägningen svårare när det gäller att ”delta i arbete, utbildning, brotts- och missbruksrelaterad programverksamhet och annan strukturerad verksamhet under anstaltstiden” eller den s.k. närhetsprincipen. Med närhetsprincipen menas placering närmare hemorten före frigivningen för att kunna planera frigivningen, för att hålla kontakten med nära anhöriga och i vissa fall med minderåriga barn.

Vad är mest angeläget för en fånge med inte alltför grov brottslighet och god skötsamhet och med familj och flera småbarn? Att få behålla eller återfå arbetet på hemorten och att kunna träffa sin familj eller att få genomgå en i och för sig mycket vällovlig utbildning på anstalt, långt från hemorten?

Grava missbruksproblem påverkar fångarnas livssituation i mycket hög grad och därför är förslaget om särskilda behandlingsanstalter ett bra förslag, eftersom motiverade fångar, ett bra vårdklimat och vårdinnehåll skulle förbättra resultaten.

Säkerhetsrisker, psykisk sjukdom och sexulbrottsdömda motiverar särskilda anstaltsplatser för skydd för eget och andras liv och hälsa. Unga intagna kan ibland ha behov av särskild verksamhet. Kvinnliga fångar har speciella förutsättningar. Missbrukarna är i majoritet på våra fångelser och missbruket är både ett stort samhälls- och kriminalvårdsproblem samt ett problem för fångarna själva. ’

Kanske behövs det flera olika slags specialplatser? Vad vet jag? Jag bara funderar över om inte en alltför långtgående specialisering snarare försvårar ”vettiga anstaltsplaceringar” eftersom systemet blir lite flexibelt och stelt. I ett mera öppet system skulle anstaltens personal kunna ordna olika slag av utbildning, påverkansprogram mm. utifrån vilka fångar som fanns vid anstalten för tillfället.

Jan Gustavsson

Seminarierapport

Svenska Fångvårdssällskapet hade årsmöte och seminarium
2005-04-05

RAPPORT JAN GUSTAVSSON

Per Colliander, fd chefsrådgivare, internationella frågor.

Enrumsplacering av fångar ganska sällsynt. Rättsväsendet oftast nationella frågor. Många tror att straffa har betydelse. Uptäcktsrisken är liten. Dalt är svårt att veta vad det är men mest lidande i fängelserna. Själva frihetsberövandet är straffet och inget annat. Kriminalvården har under lång tid stått över partipolitiken. JU-ordföranden påstod det inte är inte mera larm på Kumla än på sommarstugor och andra helt felaktiga uppgifter. Polisen hann fram till Kumla men ingrep inte. Trots det kritik mot Kumlas personal. Väpnade fritagningar kan förhindras genom fysiska hinder, larm och att polisen hinner fram. Risker idag är att vi hanterar sociala problem genom att skicka folk i fängelse. De oskickliga åker fast. De intagna kan idag indelas i 2 grupper.

- 1) Långa straff för våld och narkotikabrott
- 2) Mer eller mindre utslagna missbrukare

De har börjat diskuteras alternativ till fängelse främst i Östeuropa. Finns även

en negativ inställning till ökande fängelsebefolkning i Europa. Fängelse är ett dyrbart sätt att göra en dålig sak sämre. Egentligen skulle ingen dömas till fängelse under 2 år utan det borde finnas alternativ.

Det behövs 2 slags anstalter dels slutna, säkra och dels öppna anstalter. Det enda vettiga är att reducera fängelsebefolkningen. Ingen känner ett land om man inte sett hur de minst gynnade behandlas enligt Nelson Mandela.

Hanns von Hofer, professor i kriminologi, Stockholm

Ryssland har högsta och Island lägsta fängelsebefolkningen i Europa per 100 000 innevånare. Sverige ligger högst i Norden. Att öka fängelsebefolkningen har inte några kriminalpolitiska effekter. Se Finland som sänkt fängtalet kraftigt under de senaste 10 åren och där brottsligheten har inte ökat mer där än i Sverige. Det är bara dyrt, väldigt dyrt. Ökningen är oroande främst i England och Holland. Fängelsepopulationen lever ett eget liv som inte har med brottsligheten att göra. Det sägs att "brottslighetens karak-

tär skall ha ändrats” Våld och främst narkotikabrott är motorn bakom fängelseutvecklingen med längre straff. Narkotikadödligheten har ökat kraftigt och idag 3 gånger högre per år än antalet mord och dråp under ett år. Finns egentligen knappt något samband mellan massmedias skildring av brottsligheten och det man faktiskt vet. Tex minskad ungdomsbrottslighet osv.

Helena Frisk (s) ledamot justitieutskottet och kriminalvårdskommittén

Grupper ställs mot grupper- olyckligt. Gemensamt ansvar. Ungdomsbrottsligheten minskar. Avskaffa livstidsstraffet. Mera brottsförebyggande arbete. Valfärdssamhället. Ev långsiktig lösning (mer pengar) till hösten. Kriminalvårdskommittén kommer med förslag i juni 2005. Kriminalpolitik ur bredare perspektiv.

Jeppson (m) ledamot justitieutskottet och kriminalvårdskommittén

Viktigast är det förebyggande och staten skall skydda samhället mot brott. Brottsoffer är viktiga. Ligger lågt i straffskalorna med undantag av narkotikabrott. Vård inom socialtjänsten överförs till frivården. Fördubbla frivården. Dömda till LVU till frivården. Uppföljningssamtal med ungdomar enligt Nya Zeeland - ställa till rätta om inte alternativ påföljd.

Spridda röster ur publiken:

Varför händer ingenting egentligen i kriminalvården?

Varför diskutera om organisatoriska frågor som egentligen inte har någon betydelse?

Sedan 1970-talet har egentligen inget nytt hänt, utom IÖV och programverksamhet?

Skydda programverksamheten i besparingstider!

Satsa på personalen och inte minst personal i Norden?

Varför inte tvinga samarbetspartner att ställa upp, genom lagstiftning?

Längre §34 vistelser och statligt betalningsansvar!

Vad gör det om avbrott, kan ha hänt positivt ändå, säkert inte sämre än fängelse! Även billigare!

från diskussionsforum

Diskutera på www.tfknet.se

2005-01-14 | Jörgen Svidén |

Förändrade metoder enda sättet att minska återfall i kriminalitet och missbruk

Enligt svensk lagstiftning skall kriminalvård i anstalt utformas så att den intagnes anpassning i samhället främjas och skadliga följder av frihetsberövandet motverkas. Förberedelserna för den intagnes frigivning skall vara särskilt inriktade på konkreta åtgärder för att underlätta övergången till ett liv i frihet. Syftet är att den intagne vid frigivningen i möjligaste mån skall ha sin försörjning ordnad genom arbete eller på annat sätt och att han eller hon skall ha tillgång till bostad. Om den intagne behöver undervisning, utbildning eller ekonomiskt, socialt eller medicinskt stöd efter frigivningen skall åtgärder vidtas så att dessa behov, så långt som möjligt, kan tillgodoses. Trots detta vet vi att 76 procent av de intagna saknar ett arbete efter frigivningen. 38 procent saknar bostad. Trots intentionerna i lagstiftningen menar många intagna att det verkliga straffet börjar vid frigivningen från anstalten. Varför görs så litet för att förändra detta? Medvetet lagtrots? Är uppgiften omöjlig?

Idag döms fler till fängelse

Det finns naturligtvis goda exempel på fungerande utslussningssituationer men i allt för hög utsträckning fungerar det inte.

I dag sätts fler människor i fängelse än någonsin i Sverige, trots att antalet brott inte ökar. Det är ett faktum att fler döms och att de döms till längre straff. År 1983 satt t.ex. 15 personer på livstid, idag har vi över 130 livstidsdömda. Då som nu är merparten dömda för mord. Orsaken är att fängelse i väsentligt högre utsträckning i dag väljs i stället för slutna psykiatrisk vård. Fängelse väljs även i övrigt klart oftare än alternativa straffformer.

Det är naturligtvis av stor vikt att tiden i anstalt används på ett förnuftigt sätt. Det krävs t.ex. att anstalterna i möjligaste mån är narkotikafria. Vidare måste kompetensen hos nuvarande personal höjas och fler kompetenta medarbetare rekryteras. De påverkansprogram och de behandlingsmetoder som i såväl nationella som internationella studier visat sig ha effekt bör i högre utsträckning användas, anpassade en var och ens problembild. Positiva incitament bör i väsentlig högre utsträckning användas för dem som anstränger sig. Anstaltsmiljöerna kan göras mer humana. De intagnas måste ges möjlighet till en stimulerande sysselsättning, till studier och till arbete osv. Till syvende och sist är det emellertid väl dokumenterat att fängelsestraff inte är effektivt, att alltför många återfaller en tid efter frigivning.

Mer av samma sak – fel väg att gå

Målet är alltså, såväl i lagstiftningen som i den politiska retoriken, att så långt möjligt ge det stöd och den vård som krävs för att de som sitter på våra fängelser skall klara av att leva ett liv utan missbruk och kriminalitet. Vi har god kunskap om att det i allt väsentligt fungerar mycket dåligt, att fängelsestraff är såväl dyrt som ineffektivt i det avseendet. Ändå väljer vi att göra mer av samma sak för att få en förändring till stånd. Vi bygger nya fängelser, utökar antalet platser, men vidtar i princip inga andra åtgärder för att hjälpa de intagna – och därigenom alla andra – till ett liv utan droger och kriminellt liv. Kajsa Bergqvist har kapacitet att hoppa över 2,10 m i höjd men hon kommer aldrig att göra det om hon inte ändrar aldrig så lite i tekniken. Att bara träna på det hon är bra på leder inte till förändring, om det är detta som önskar uppnås.

Nytänkande nödvändigt

Om man vill uppnå förändring kan man inte göra mer av det som inte fungerar. Vi måste våga tänka nytt. Det finns inget land i världen som funnit ett sätt att väsentligt minska återfall i kriminalitet och missbruk. Sverige kan bli det första landet men då måste vi på allvar börja erbjuda människor som har hamnat snett en väg ut ur problemen. Det vinner vi alla på. Det innebär naturligtvis inte att dem som begår brott inte skall straffas. Vad jag menar är att vi i väsentligt högre utsträckning skall utnyttja möjligheten att döma missbrukare till kontraktsvård, använda olika utslussningsalternativ till behandlingshem samt överväga införandet av s.k. drug courts. Därutöver måste vi genom bindande regler tvinga samhällets aktörer att

erbjuda det som lagstiftningen redan i dag tydligt uttalar; hjälp till sysselsättning, bostad, eftervård, skuldsanering osv. Det måste finnas rimliga förutsättningar för frigivna att komma in i samhället, att se ett ljus i tunneln. Vi måste därför våga diskutera aktiva arbetsmarknadspolitiska åtgärder som i positivt avseende särbehandlar kriminella missbrukare. Kort sagt måste vi våga pröva nya metoder.

Uppgiften är inte enkel. Många är omotiverade, men väsentligt fler skulle kunna få hjälp om rätt åtgärder sattes in. Det handlar ytterst om prioriteringar. Att hjälpa en frigiven, som vill ha sådan hjälp, med att skaffa bostad, söka arbete, bygga upp kontakter m.m. är en mycket god och lönsam investering för samhället.

2005-04-21 | Gustav S |

Utarma brottshögskolan!

Hur kommer man till insikt om att fängelse har kommit till vägs ände och är ett ineffektivt, kontraproduktivt och dyrt sätt att reagera på brott?

Det handlar inte om att sluta döma till fängelse men att forska fram alternativa sätt att handskas med brott. Där är reparativ rättvisa en framkomlig väg (se: www.restorativejustice.org). Vi har mycket att lära av Sydafrika. Sanningen ska komma fram och fungerar som upprättelse. Brottsoffret måste få klart för sig varför det drabbade henne/honom. Brotts-offret måste få veta vad som ska göras för att det inte ska drabba igen. Gärningsmannen måste få sona brottet på ett vetligt sätt.

Gärningsmannen kan bidra med en del i läkningsprocessen. Rättsvården främsta uppgift borde vara att lindra den skada som uppkommit genom brott.

Idag är det primära att hitta en gärningsman och döma till så lång tid i brotts-högskolan som möjligt.

Finns det andra tankar än "lås in dom djävlarerna"?

2005-06-15

**RFHLs kommentar till
Kriminalvårdsbetänkandet SOU
2005:54**

Anpassning till Förmånssystemet

Den stora nyheten är införandet av det som de kallar förmånssystemet. Skötsamhet ska belönas med förmåner, misskötsamhet ska bestraffas med in-dragna förmåner. Idag fungerar alla narkotikaplatser (1400) enligt denna princip, tanken är nu att förmånssystemet ska genomsyra hela kriminalvården. Verktuget är de individuella verkställighetsplanerna, som ska dokumentera skötsamhet och misskötsamhet. Så sker också redan idag, men bristfälligt. En tidigare version av förmånssystemet – det s k progressivsystemet – fanns under tidigare delen av 1900-talet i Sverige, en variant på det irländska progressivsystemet från 1800-talet, vilket har prövats - och förkastats. Det är ett klassiskt disciplinärt system. Man kan undra om kommittén haft något annat underlag än Foucaults Övervakning och straff när den tänkt kring dessa frågor. Det skulle innebära en återgång till disciplinen i dess klassiska 1800-talstappning.

Det anglosaxiska fängelsesystemet

Förmånssystemet har kommittén hämtat från England. Även i övrigt verkar reformerna bestå i en anpassning av det svenska systemet till det anglosaxiska fängelsesystemet, med möjlighet till förverkande av frihet genom brott mot frivårdsföreskrifter, möjlighet för kriminalvården själv att bestämma frigivningsdatum etc.

Bortser från återfall i brott och från befintlig forskning

Kommittén argumenterar utifrån sina egna moraluppfattningar – som snarast kan karakteriseras som en blandning av bondförnuft och nyliberalism – och inte från forskning eller någon mer sammanhållen tanke om hur kriminalvård bör utformas. Befintlig kriminologisk forskning har uttryckligen inte tagit hänsyn till. Perspektivet är extremt kortsiktigt. Det handlar bara om beteendet inne på anstalterna och inte om att förebygga återfall i brott efter anstaltstidens slut. Återfallsproblematiken avfärdas med att det är svårt att få tillförlitlig statistik. Det är också följdriktigt att kommittén bortser från återfall. Enligt vad man vet från forskningen så kan förmånssystem möjligen vara effektiva när det gäller att påverka beteende inom en institution, men den påverkans-effekten sträcker sig inte utanför institutionen. Piskor och morötter påverkar med andra ord inte återfallen.

Krockar med rättighetstanken

Förslaget i linje med den allmänna trenden att ”rättigheter är inget som man har utan som man förtjänar”. Högre och högre krav ställs på arbetslösa, socialbidragstagare, fångar och andra utsatta grupper. I det här fallet betyder det att rättigheter

och resurser, i form av frigivningsförberedelser, villkoras genom att fångar måste fullfölja vissa ålagda förpliktelser, inskrivna i den individuella verkställighetsplanen, för att få tillgång till dem. Dessutom inskränks rätten att överklaga.

Det allvarligaste är kanske att man med förmånssystemet är på väg bort från ett rättighetsbaserat system. Ta bara detta att uppförandet i anstalten ska bestämma den villkorliga frigivningen. En person dömd till t. ex. tre år kan i princip få gå på halvtid eller sitta tiden ut. Ett och ett halvt års frihetsberövande avgörs alltså genom enskilda kriminalvårdstjänstemäns bedömningar, samtidigt som vi har en rättsordning som i en öppen domstolsprocess med advokat närvarande när någon döms till t. ex. en månads fängelse.

Lätt att sälja in

Med den nya lagen kommer många fångar att missgynnas. Men det finns en möjlighet att skapa sig själv en bättre resa genom kriminalvården, vilket framhålls av kommittén, men också svarar mot en befintlig opinion inom fångkollektivet. Som en bilaga redovisas en enkätundersökning bland fångar och den visar att många stödjer tanken på ”morötter”. Vem vill inte att det ska löna sig om man sköter sig? Och att det ska få konsekvenser om man inte sköter sig? Många uppfattar detta som självklart, det svarar mot mångas privatmoral.

Vad är det egentliga problemet?

Vid en genomläsning av de konkreta förslagen känns kommittéförslaget helt orealistiskt. De pratar på ett sätt som kan låta bra men som har absolut ingen kontakt med den verklighet som råder på anstal-

terna. Vilket kanske inte är någon tillfällighet, då det verkar som att kommittén snarare skrivit ett dokument som snarare ska säljas in till allmänheten via våra politiker som kan veva med det nya värdeordet ”säker och trovärdig verkställighet”. Samtidigt finns det ett verkligt problem i botten som kommittén absolut vill åtgärda. Det handlar inte om de höga återfallen, inte om det bristande samarbetet mellan myndigheter, och inte dåliga frigivningsförberedelser – för där har kommittén inga ambitioner eller förslag. Däremot är ordningsstörningar på anstalterna ett stort problem. Och att personalen, uttryckligen, ska ta tillbaka makten från de intagna.

I fråga om ordningsstörningar så vet vi genom forskningen att de beror på en bristande legitimitet. Den verksamhet som bedrivs på anstalterna anses inte meningsfull och ordningen uppfattas inte som legitim av berörda parter. Anstaltsvillkoren har alltså en stor betydelse för bristande ordning. Men regeringen valde redan i direktiven att välja den alternativa tolkningen – att ordningsstörningar beror på fångarna, och att ökade ordningsstörningar således bara beror på värre fångar. Denna tolkning återkommer nu i betänkandet. Bristande ordning beror på ett tyngre klientel – mer droger, mer psykiskt störda och fler gäng. Även begreppet fångkultur ges en viktig roll för att förklara kriminalvårdens misslyckande. Detta problem ska förmånssystemet åtgärda, eller som de själva uttrycker det: ”Tillräckligt verkningsfulla incitament kan vara ett värdefullt hjälpmedel för att motverka nu angivna missförhållanden.(s 340)

Kort sagt:

Kommittén har presterat en produkt som ligger nära verkligheten på det sättet att den inte innehåller något som redan prövats eller redan finns. Den är inte heller särskilt reaktionär i sitt tonfall – antalet grodor är få. Och kommittén undviker skickligt att ta itu med problem som har att göra med återfall i brott och fångars miserabla levnadsförhållanden. En visionslös teknokratisk skrivbordsprodukt vars troligen enda spår i eftervärlden kommer att vara inrättandet av ännu ett byråkratiskt system som ska regelbundet ska ompröva upp- och nedflyttningar i det fyrgradiga förmånssystemet. Och utlämnar intagna inom kriminalvården i ännu högre utsträckning till personalens godtycke.

2005-04-26 17:42:57 | Göran Greider m.fl. | Förakt för fångar! Från GP Debatt 15/4

Kriminalvårdsstyrelsen visar förakt för fångars rättigheter

Föreningen för fackliga frågor för fångar behandlas som en kriminell organisation av kriminalvårdsstyrelsen. Detta är ett lågvattenmärke i fråga om brist på respekt för demokratiska spelregler, skriver bland andra Göran Greider och Åsa Linderborg i ett upprop för fångars rättigheter.

I förra veckan genomfördes strejker vid 21 av landets drygt 50 fängelser. 1 200 intagna deltog i en samordnad aktion, det gör strejken till den största fångstrejken

sedan 1970-talet. Kravet var ett erkännande av intagnas gemensamma fackförening, Förtroenderådets riksorganisation (Frio), och att möjligheterna till styrketräning inte begränsas.

Strejken var ännu ett i raden av uttryck för kriminalvårdens kris, med överfulla fängelser och få möjligheter till meningsfull sysselsättning. Förhållandena på fängelserna har de senaste åren lett till oroligheter i form av rymningar och sönderslagna avdelningar, men också till en utbredd uppgivenhet och apati både bland personal och intagna. Förra sommarens rymningar tvingade fram en öppen diskussion och belysning av situationen inom kriminalvården. Från regeringens sida tillsattes en utredning under tidigare rikspolischefen Björn Eriksson. I vintras presenterades rapporten Säkert inlåst, vars kanske mest originella förslag var att begränsa möjligheterna att styrketräna för de intagna eftersom det antogs göra dem ännu farligare än vad de redan var.

Konstruktiv beslutsamhet

Medan utredningen pågick och diskussionen i media så småningom tystnade, svarade de intagna på de reella missförhållandena genom att på klassiskt manér organisera sig. På de allra flesta anstalter fanns sedan tidigare förtroenderåd som företrädde de intagna i fångfackliga frågor som till exempel fritidsaktiviteter och studiemöjligheter. Under förra hösten organiserade sig förtroenderåd efter förtroenderåd i central fångfacklig organisation, det nybildade Frio, som på ett bättre sätt skulle kunna tillvarata deras rättigheter. Syftet var att med strikt demokratiska medel verka för kriminalvårdens förbättring .

I dag är 58 förtroenderåd från en absolut majoritet av landets olika anstalter anslutna till organisationen. Den gångna veckans strejk, liksom organiseringen av Frio, visar inte på en desperation över missförhållanden utan snarare en vilja och en konstruktiv beslutsamhet att göra något åt eländet.

Bildandet av Frio har av många setts som en positiv utveckling, men har också mötts av stor misstro, framför allt från kriminalvårdsstyrelsens sida. Representanter från Frio har träffat Kriminalvårdsstyrelsens ledning vid flera tillfällen. Men trots upprepade muntliga och skriftliga garantier för att Frio inte är en kriminell förening utan en organisation som accepterar det demokratiska samhällets alla spelregler, har ny tillsatte generaldirektören Lars Nylén valt att behandla föreningen som en kriminell organisation. Frio har i praktiken motverkats av den beslutsfattande myndigheten på ett sätt som inte är förenligt med föreningsfriheten.

Inskränkt inflytande

I ett historiskt perspektiv är detta ett lågvattenmärke i fråga om brist på respekt för demokratiska spelregler. I samband med att den nuvarande kriminalvårdslagen antogs 1974 gavs intagna inom kriminalvården rätten att organisera sig i form av förtroenderåd. De fick även rätt att framföra gemensamma synpunkter till anstaltens ledning. Detta var en framgång för den dåvarande klientrörelsens kamp för att fångar skulle betraktas som medborgare med garanterade rättigheter. Under många år sågs också dessa rättigheter som självklara. De var inskrivna i lagen om kriminalvård i anstalt, och det normala var att en anstalt hade ett förtroen-

d e r å d . Men både föreningsfriheten och det minimala brukarinflytandet har inskränkts under de senaste åren. Förändrade säkerhetsrutiner har medfört att intagna på främst slutna riksanstalter inte längre kan träffas för gemensamma möten. I stället får varje avdelning nöja sig med ett eget förtroenderåd. Och styrelsen för detta förtroenderåd tillåts endast träffa mellancheferna som ansvarar för själva avdelningen, vilket betyder att de saknar möjlighet att framföra sina synpunkter på möten med anstaltsledningen. Den nuvarande situationen, där styrelsemedlemmar för den centrala fångfackliga organisationen inte ens tillåts kommunicera med varandra, har en lång förhistoria. Men Kriminalvårdsstyrelsens senaste agerande är inte desto mindre ett flagrant brott mot **f ö r e n i n g s f r i h e t e n** . Vi ser det som självklart att Kriminalvårdsstyrelsen bör respektera föreningsfriheten för de intagna och omedelbart erkänna Förtroenderådets riksorganisation som förhandlingspart. Detta förutsätter att organisationen ges möjlighet att konstituera sig som en demokratisk förening vid ett gemensamt möte med representanter från alla förtroenderåd. Sverige måste även vara noga med att leva upp till de mänskliga rättigheterna i Europakonventionen. Enligt artikel 11 i konventionen som stadgar skyddet för föreningsfriheten, är staten skyldig att tillgodose individens rätt att få utöva sin föreningsfrihet. Vi menar att det är svenska statens skyldighet att ge alla individer denna frihet och att denna rättighet finns med i utformningen av den nya kriminalvårdslagen.

Kontraproduktivt

När föreningsfriheten en gång i tiden infördes inom kriminalvården sågs den av många parter som en viktig del av ansträngningarna att integrera fångarna i samhället. Föreningsfriheten sågs inte bara som en viktig rättighet i sig. Erfarenheterna av demokratisk organisering ansågs också värdefull för att kunna delta i samhällslivet efter avtjänat fängelsestraff. Vi tror att båda dessa argument fortfarande håller. Men kriminalvårdsstyrelsens ledning tycks ha försett sig med en bunkermentalitet som utgår från att varje fångfacklig organisering kommer att göras till ett verktyg för kriminella syften. Vi tror att denna inställning är kontraproduktiv. Om kriminalvården ska kunna fullgöra sin uppgift, att få lugn och ro på avdelningarna och samtidigt minska återfallen i brott, måste den nuvarande ledningen börja respektera att människor faktiskt har rättigheter som de kan och bör använda för att förbättra sin egen situation. Den måste sluta arbeta motarbete sina egna klienter. Endast så kan situationen före och efter frigivning förbättras, för de intagna, för personalen och i slutändan också för dig och mig.

Göran Greider, chefredaktör Dala-demokraten
Åsa Linderborg, debattör
Nina Lekander, journalist
Magnus Hörnqvist, doktorand kriminologi
Zaida Catalán, språkrör Grön ungdom
Erik Wijk, författare
Sonja Wallbom, ordf Riksförbundet för hjälp
åt narkotika- och läkemedelsberoende
Henrik Tham, professor kriminologi

KVS svarar:

Fångars organisation en säkerhetsrisk

Ett centralt förtroenderåd riskerar att utnyttjas som en plattform av kriminella nätverk. Riksföreningen Frio tar inte klart ställning mot brott och deras korta historia är avskräckande, skriver Birgitta Göransson i en replik om fångars rättigheter. Kriminalvårdsstyrelsen visar förakt för fångars rättigheter påstår debattörer i GP 15/4. En ny riksförening för ”fångars fackliga frågor” (Frio) sägs behandlas som en kriminell organisation, ”ett lågvattenmärke i fråga om brist på respekt för demokratiska spelregler”.

Kriminalvården är positiv till föreningsbildande, men har ett ansvar för vilka verksamheter som bedrivs i fängelserna. Debattörerna rider på den klassiska fackliga rörelsens begrepp. Att vara intagen i anstalt är emellertid inget egentligt yrke och här gäller inte arbetsmarknadens spelregler.

Kriminalvårdens uppdrag är att tillse att straff kan avtjänas och att minska återfall i brott genom att rehabilitera, men också skydda samhället mot brott. Det vore naivt av Kriminalvårdsstyrelsen att inte överväga riskerna med att en ny övergripande organisation av intagna vill verka fritt på våra anstalter.

Kriminalvårdsstyrelsen anser självfallet att dialog mellan intagna och personal är angelägen, en förutsättning för human kriminalvård. Vi har 30 års erfarenhet av samarbete med förtroenderåd, mestadels goda.

Vi välkomnar ett arbete som på demokratiska grunder och med respekt för rättsordningen verkar för kriminalvårdens utveckling.

Men vi har tyvärr också haft säkerhetsproblem när förtroenderåd arbetat över

hela anstalter. Organiserad skuldindrivning, drogförsäljning och egna "rättegångar" i förtroenderådets regi är inte acceptabelt.

I den kriminella världen gäller inte demokratiska spelregler utan den starkes lag. Den är starkt hierarkisk - våldsbrottslingar i toppen och trakasserade sexualbrottslingar i botten.

Kriminalvården har därför på större anstalter ersatt anstaltsvisa förtroenderåd med avdelningsvisa. Denna ordning har godkänts av regeringen, senast i ett regeringsbeslut 7/4 i år.

Att generellt tala om bunkermentalitet är att förneka verkligheten. Intagna får inflytande över sina vardagsfrågor och kan diskutera dem med beslutande chef. De får lyfta frågor till högre chef - tvärtom vad debattörerna påstår.

Kriminalvårdsstyrelsen har bedömt att ett centralt förtroenderåd kan riskera att utnyttjas som en plattform av kriminella nätverk.

Två av landets fem kriminalvårdsdirektörer har på generaldirektörens uppdrag träffat Frio.

Vid mitt möte med Frio sa de sig vilja stödja kriminalvårdens uppdrag. De skulle inte ägna sig åt frågor som styrketräning. Det oroväckande är att de inte klart och entydigt vill eller kan ta ställning mot brott.

Deras korta historia är också avskräckande. Frio har varit inblandad i följande: En styrelsemedlem deltar i fritagningen med vapen från Norrtäljeanstalten och rymmer. En intagen engagerad i Frio motarbetar intagnas engagemang i föreningen Kris (Kriminellas revansch i samhället).

Frio har nyligen uppmanat till generell arbetsvägran vid landets anstalter som en protestaktion när kriminalvården vill er-

sätta styrketräning med lösa vikter med allsidig träning och friskvård.

Debattörerna försöker ge en bild av en kriminalvård i kris med utbredd uppgivenhet och apati bland personal och intagna. Man beskriver att det var bättre förr. Om man har följt kriminalvården sedan 70-talet vet man att den stora skillnaden mot 70-talet är samhällets mottagande.

Då fick de som avtjänat sitt straff en ny chans. Kriminalvården brottas i dag med överbeläggningar och - liksom all offentlig verksamhet - krav på ett effektivt resursutnyttjande.

Allt fler döms till fängelse och till allt längre straff. De har dessutom sämre psykisk och fysisk hälsa. Därtill kommer att fritagningar, nya brottsmetoder och kriminella nätverk ändrat bilden för säkerhetsarbetet.

Trots detta har vi i dag utvecklat en kriminalvård med många fler aktiviteter och professionella insatser för olika typer av brottsrelaterade problem. Flera tusen missbrukare går igenom olika behandlingsprogram och motivationsinsatser.

Vi har även en mer mångsidig och omfattande samverkan med ideella organisationer i dagens kriminalvård. Det finns specialiserad verksamhet för före detta kriminella, intagnas barn, missbrukare, kvinnor, föräldraskap, kooperativ med mera.

En samverkan som är ovärderlig för kriminalvården. För de intagna innebär den en möjlighet att integreras i de föreningar som verkar utanför fängelset så att det finns ett stöd efter frigivningen.

Fortsättning på sidan 33

Digitalvård

AV PER SUNDQVIST

Kriminalvården har nu sedan ca 15 år allt mer gått över till datoranvändande och utvecklingen lär väl fortsätta. Frågan är vad det innebär?

Datorer underlättar kommunikationen och ger snabbare tillgång till de uppgifter som finns. Ökad kontroll över såväl anställda som våra klienter är en annan effekt. Tanken var väl också att det skulle bli enklare hantering, mindre papper och rationaliseringsvinster, tyvärr så får vi nog konstatera att det inte blivit så.

LIKNDAR DATORER

Men det är något annat som hänt som kanske inte syns så väl. Om man tittar på de senaste årens utveckling ur psykologisk och sociologisk perspektiv blir det både skrämmande och intressant. Vi som jobbar har verkligen klivit in i datorernas värld inte bara genom att vi sitter allt mer framför våra tangentbord och skärmar utan också genom att vårt sätt att tänka

och arbeta med våra klienter allt mer liknar datorernas sätt att fungera.

Våra frågor har digitaliserats, vi kryssar i den ruta som passar bäst, inga mellanting får plats. Arbetsredskapen i mötet med klienterna är anpassat till ettor och nollors värld. Vi levererar ett antal olika ifyllda formulär till våra datorer.

PÅVERKAN PÅ ORGANISATIONSNIVÅ

I organisationen betyder datorerna att våra prestationer plötsligt blir klart synliga för våra överordnade. De gläder sig över att kriminalvårdens arbete äntligen blivit överskådligt d v s det syns på datorskärmen. Vi knappar in på datorn och utströmmar siffror över hur många blanketter som fyllts i. Hur väl verksamheten fungerar syns i statistiken. När man inom frivården klagar, gnäller, så avfärdas det lätt med att ni har ju inget underskott i ekonomin eller ni ligger inte över genomsnittet i Sverige vad gäller det ena eller an-

dra. Kraven kommer i form av antal VSP, BSF, ASI mm. En gång talades om mål i verksamheten i dag talas om produktivitet. Mål och medel har blivit hopblandade. Felet är inte enbart datorernas men omedvetenheten om hur datoriseringen påverkar oss mentalt är farligt. Vi är på väg att gå från människan, klienten, i fokus till datorerna i fokus.

PÅVERKAN PÅ KLIENTARBETET

Det vi knappar in på datorn skall hjälpa oss att hitta lämpliga program att sätta in klienten i. Ja just det, vi matar in klienten i ett program och ut kommer en omprogrammerad klient.

Det som tidigare kallades behandling eller vård kallas nu program. Namnändringen speglar skillnaden bra mellan det vi gör i dag mot vad vi gjorde tidigare. Det vi gör i programmen är strukturerat och manualbaserat och vi skall göra lika var vi än befinner oss i Sverige och så småningom i hela Europa. Mötet är formaliserat, kontrollerat och blir väl dokumenterat. Vi kan omvandla mötet till ettor och nollor. Normaliseringsprincip och individuell anpassning får stå tillbaka för anpassningen till datortänkandet.

Det finns också fördelar med sättet att tänka. Vi som möter klienterna skyddas från att dras in i klienternas problematik allt för mycket. Klienten hindras i sin strävan att lägga ut ansvaret för sin situation på andra och om ”programmen” tillåts att utvecklas kommer vi också att kunna få ta del av varandras erfarenheter på ett nytt sätt.

Nackdelarna är att klienten objektifieras, kränks och stigmatiseras. Han/hon möter ingen som lyssnar utan hela tiden läggs problemet tillbaka på klienten. Hon/han avkläds sin identitet, omvandlas till ettor och nollor i ett program. Han/han reduceras till problemet och kommer att mötas av samma formulär år efter år vilket får förmodas leda till ökad maktlöshetskänsla och fortsatt destruktivt beteende.

FRAMTIDEN

Om vi inte blir medvetna om datoriseringseffekten i vårt arbete så kommer vi i framtiden att reducera mötet till instruktioner av hur våra verktyg fungerar. Vi kommer att låta klienten identifiera sig med hjälp av fingeravtryck eller annat. Hon/han lämnar sedan prover för att visa hur droganvändandet ser ut och fyller i uppgifter på en trycksärm. Påverkan sker i form av uppkoppling på Internet där klienten gör sina uppgifter och får feedback i form av poäng som så småningom leder till att han/hon frigges eller omhändertas.

Om vi inte skall hamna i den situationen måste vi förstå att datorer och program är ett hjälpmedel och inget annat. Ett hjälpmedel som en del inte alls behöver medan andra har stor nytta av. Det krävs flexibilitet och ständig utveckling av behandlingsprogrammen. Flexibilitet i form av att man kan kombinera olika åtgärder och att man väljer att bara använda sig av utvalda delar av program. Ständig utveckling i form av att forskning kontinuerligt bedrivs kring effekter och användares synpunkter får påverka utvecklingsriktning. Det krävs att programmen inte tar över behandlingen utan att de kan finnas sida vid sida. Organisa-

toriskt måste beslutsfattare komma ihåg att verksamheten, verkligheten, inte är det de ser på datorskärmen. Organisatörer måste också lägga band på sitt kontrollbehov, datorer ger möjlighet till kontroll men utnyttjas det fullt ut kommer vi som bedriver verksamheten få fullt upp med att tillfredsställa deras kontrollbehov.

Är vi inte medvetna om datoriseringens påverkan på vårt sätt att tänka så kommer vi att förlorar helhetstänkandet. Och vill vi ha hela människor så måste vi se oss och andra som hela, inte digitaliserade.

Per Sundqvist
Frivårdsinspektör i Karlstad

Fortsättning från sidan 29 ...

Fångar är medborgare men har som följd av fängelsestraffet begränsningar i sina möjligheter att utöva fri- och rättigheter i dag.

De kan dock:

Föra dialog i lokala förtroenderåd och direkt med personal
Överklaga beslut om stort och smått till Kriminalvårdsstyrelsen, Länsrätten och regeringen.

Anmäla till JO och JK.
Framföra synpunkter och påtala missförhållanden till besökande från Röda Korset, präster, politiker med flera.
Uttala sig i media och skriva artiklar och böcker.

Framföra synpunkter då Europarådet besöker anstalter och granskar hur kriminalvården lever upp till konventionen om mänskliga rättigheter.

Kriminalvården har självklart inget intresse av att begränsa intagnas föreningsfrihet mer än vad som krävs för att upprätthålla ordning och säkerhet, förhindra brott i anstalterna och förebygga återfall i brott.

Birgitta Göransson,
kriminalvårdsdirektör

Svar:

Kompakt misstro från Kriminalvårdsstyrelsen

GP – 2005-05-03
Kriminalvårdsdirektör Birgitta Göransson försvarar i ett genmäle (GP 21/4) ledningens beslut att motarbeta Förtroenderådets riksorganisation (Frio). Hon menar att Frio är en säkerhetsrisk och räknar upp exempel på hur de lokala förtroenderåden genom årens lopp har missbrukats för kriminella syften. Vi har ingen anledning att ifrågasätta hen-

nes val av exempel. Vi inser att det finns en ständigt närvarande risk att medlemmar i en organisation använder sin ställning för att begå brott. Denna risk gäller Frio liksom kriminalvården eller Skandia. När anställda begår brott inom kriminalvården finns rutiner för att skilja dem från sina uppdrag, när direktörer förskingrar i Skandia finns en styrelse som kan ställa dem till svars, och på samma sätt är det med Frio. Precis som i andra organisationer finns rutiner för att utesluta medlemmar som motverkar organisationens syfte och missbrukar sin förtroendeställning för att begå brott.

Hängslen och livrem

Frio kan närmast liknas vid en fackförening för intagna på kriminalvårdsanstalt. Varför skulle medlemmarna i en organisation för att försvara de intagnas självklara rättigheter tolerera att någon använder organisationen för egen vinning? Alla sådana försäkringar har dock mötts av kompakt misstro från kriminalvårdsstyrelsens ledning. Samma ledning har också valt att slå dövörat till argumentet att kriminalvårdsstyrelsen omedelbart kan upphäva de förtroendevaldas tillstånd att kommunicera med varandra mellan anstalterna via telefon, om det skulle visa sig att denna förmån skulle missbrukas. Både hängslen och livrem är tydligen inte tillräckligt. Blotta möjligheten att en medlem i Frio någon gång i framtiden skulle göra bort sig är tillräcklig för kriminalvårdsstyrelsens beslut att motarbeta organisationen i dag. Med den typen av måttstockar skulle inte en enda organisation vara tillåten i det här landet. Kriminalvårdsstyrelsen blandar på ett ödesdigert sätt ihop sin egen bunkermentalitet med principiella demokratiska rättigheter.

Kan bli rättsfall

Man måste kunna skilja mellan risken att organisationen Frio i framtiden eventuellt skulle kunna användas för att begå brott, och alla medborgares rätt att bilda organisationer för att skapa opinion för sina legitima behov. Det förra kallas säkerhetstänkande, det senare föreningsfrihet. Föreningsfriheten har en stark ställning i grundlagen. Alla medborgare som så önskar har rätt att bilda och verka inom organisationer som håller sig inom lagens ramar. Detta gör Frio. Kriminalvårdens ledning måste hitta rutiner som möjliggör för Frio att fungera som demokratisk förening. Om inte kriminalvårdsstyrelsens ledning omprövar sin inställning kommer vi att driva Frios föreningsfrihet rättsligt. I den principiella frågan är vi övertygade om att vi kommer att få rätt.

Göran Greider, chefredaktör Dalademokraten,
Åsa Linderborg, debattör,
Nina Lekander, journalist,
Magnus Hörnqvist, doktorand kriminologi,
Zaida Catalán, språkrör Grön ungdom,
Erik Wijk, författare,
Sonja Wallbom, ordf Riksförbundet för hjälp
åt narkotika- och läkemedelsberoende,
Henrik Tham, professor kriminologi

Skriv en hälsning från verkligheten du också!

Hjälp människor att tänka några steg till
vad gäller kriminalvård!

Skriv i Tidskrift för Kriminalvård på nätet!

www.tfknet.se

Tidskrift för Kriminalvård på Internet